

OTTAR GRØNVIK

Om Eggjainnskriften enda en gang

I 1985 utga jeg en bok om Eggjainnskriften med flere nye runelesninger og en fundamentalt ny tolkning av hele innskriften. Tre år senere tok jeg opp enkelte punkter, som jeg ikke var fornøyd med, til ny drøftelse (Arkiv 1988: 36–47). Idag, ti år senere, tumler jeg fremdeles med enkelte vanskelige steder i innskriften. Dem vil jeg her drøfte enda en gang og dermed foreta en forsiktig revisjon av min tidligere Eggjatolkning. De to nevnte arbeidene vil det i det følgende som regel bli henvist til bare ved årstall (1985, 1988), uten forfatternavn.

1. Rad A, rune 1–16

1.1 Begynnelsen av A-raden synes på grunnlag av tidligere undersøkelser av Magnus Olsen og Aslak Liestøl (se Grønvik 1985: 50; 1988: 37) å måtte leses slik: **h̄inwarbnaseuwilr** = /h̄in warp n̄aseu **wilr**/, og det kan bety 'over de øvrige kastet **wilr** n̄asjø'. Ordformene *h̄in* ntr.pl. 'de øvrige' og *-seu* dat.sg. av urn. **saiwi-*, samt betydningen av ordet nisl. *n̄a-sjór* m., nyno. *n̄asjø* og konstruksjonen *verpa e-n sjóvi* er det redegjort for før (1985: 34, 58–62). Store problemer er imidlertid knyttet til ordene **h̄in** og **wilr**.

Hvis innskriften begynner med ordet *h̄in*, ntr.pl. 'de øvrige', må man si at den begynner abrupt, idet det ikke er uttrykt hvem disse øvrige er en del av, altså hvem resten av følget var. Det er derfor en merkelig begynnelse på et utsagn.

I 1988 foreslo jeg å lese første rune som **Ṁ** *m*, idet *m*-runens kvister kunne være tapt i den avskallingen som også har tatt øvre del av de to stavene (1988: 36–37). Ved å lese ut første ordet som *m̄in* får man dessuten regulær allitterasjon med den følgende verslinjen, som begynner med *m̄āde* (1988: 40). Det er et viktig argument for å la innskriften begynne med ordet *m̄in*, siden hele innskriften har et sterkt innslag av stavrim.

Ordet *mīn* kan da være ntr.pl., brukt substantivisk og i betydningen 'mine', d.e. 'mine kjære, mine nærmeste (av begge kjønn)'. Slik substantivisk eller absolutt bruk av possessivpronomenet er det ingen belegg på hos Fritzner eller i andre ordbøker over norrønt språk. Men bruken er velkjent i nyere nordiske språk, se RMO II: 148 med eksempler som *takke for mig og mine; jeg trælled for mine til døden træt* Ibsen; sml. videre Blöndal s. 547 og ODS 14: 77 om islandsk og dansk. I engelsk finnes belegg på slik bruk av possessivpronomenet helt fra ca. 950 (se OED VI M: 465), og på tilsvarende måte brukes possessivpronomenet både i latin (*mēi* 'mine nærmeste, sc. slektninger, venner, tjenere') og gresk (pl. *emoi, hoi emoi*, se Liddell-Scott 542).

Følgelig er det sannsynlig at ordet *mīn* kunne brukes slik også i norrønt og på Eggjainnskriftens tid. Vi tar da innskriftens første ord **mīn** som ntr.pl. /mīn/ = 'mine' d.e. 'mine kjære, mine familiemedlemmer (av begge kjønn)'.

1.2 Om vi da leser begynnelsen av A-raden **mīnwarbnaseuwīlr** = /mīn warp nāseu wīlr/ og oversetter dette med: 'over mine kastet wīlr nåsjø', så gjenstår **wīlr** som et vanskelig ord. Antar man nemlig at **wīlr** = /wīlr/ > norr. **vill* er navn på en sjøgud eller et vette, så er det betenkelig at noe slikt ord ikke ellers er belagt, hverken som egennavn eller som appellativ, og hverken i gammel eller i nyere tid. Jeg foreslo derfor i 1988 (: 38–39) å forbinde det syntagmatisk med ordet *mīn*, og at *mīn ... wīlr* skulle bety 'mine kjære'. Ordet **wīlr** skulle da høre sammen med norr. *vīldr* adj. 'kjær, god, dyktig', som etter vanlig oppfatning har en positivform dannet på grunnlag av en gammel komparativ urn. **wilira, -an*, (ifølge Torp 1919: 864 og Vries 1962: 663). I komparativ opptrer dette ordet i norrønt i formen *vīldri* eller *vīldari*, i positiv i formen *vīldr*, ntr.sg. *vīlt*, og har i så fall — etter gjengs forklaring — et sekundært utviklet *-d-*. For å forklare formen **wīlr** som ntr.pl. måtte jeg derfor anta at ordet allerede her i Eggjainnskriften var omtydet fra komparativisk til positiv betydning, med overgang fra svak til sterk bøyning, men med bevaring av komparativsuffikset *-R-* (og tap av *-i* etter kort stavelse). Denne forklaring er neppe holdbar. Man må heller forestille seg utviklingen slik at komparativformen urn. **wilira, -an* over yngre **wilri* > **wilri* ble til *vīldri* (med en støttekonsonant *-d-*), og at det på grunnlag av denne formen ble abstrahert en ny stamme **vīld-*, belagt i norr. *vīldr*, ntr. *vīlt*. I denne utviklingsrekken er det ikke plass for noen positivform **wīlr*. En slik ordform synes det heller ikke ellers mulig å finne igjen i eldre nordisk språk.

I denne situasjon er man fristet til å spørre om **wilr** kanskje er et *verbum nihili* (sml. Magnus Olsens svært forskjellige lesning **m̄qr**). Ser man nøye på det utmerkede fotografiet av rad A, del I som stammer fra Bergens Museum og som er publisert som plansje II i min bok fra 1985, vil man se at den antatte *l*-runen \uparrow kanskje har hatt en kvist nedover fra toppen også på venstre side, slik at runen kan ha vært en *t*-rune \uparrow . Det er nå en grunn avflaking til venstre for stavtoppen, men avflakingen har en slik form at man kan få inntrykk av at det har vært en kvist her. Den har i så fall gått like langt nedover som høyre *t*-kvist og i samme vinkel i forhold til staven. Man ser altså ennå "tomta" etter den venstre *t*-kvisten. Også avstanden fra *i*-runen like foran tyder på at det har vært en kvist her.

Innskriftordet er i så fall ikke **wilr**, men **witr̄**, og det kan uten videre tolkes som /witr̄/ = norr. *vitr̄* f., en sjelden sideform av *vétr̄* f. < urn. **wihtir*, germ **wihtī-z*, et ord med nedslag i alle gammelgermanske språk. Hovedformen i norrøn prosa er *vætr̄* og betydningen er 'yvernaturleg skapning, vette, ånd, gud' (Heggstad 1963: 817). Om forholdet mellom formene *vitr̄*, *vétr̄* og *vætr̄* se Noreen 1970: §§ 109, 110,3; formen med *-i-* er lydrett foran pluralendelsen *-ir* og kan være kommet inn i singular ved analogi.

Ved lesningen **witr̄** blir tolkningen av de første ordene i A-raden ganske enkel: /m̄in warp n̄a-seu witr̄/ 'over mine (kjære, nærmeste) kastet vettet (et vette) nåsjø.'

2. Rad A, rune 17–41

2.1 Det var altså — etter den tids tro — et vette, et overnaturlig vesen, som kastet nåsjø (tre svære bølger) over skipet, og dermed voldte forliset. Hvordan forliset skjedde rent teknisk, fremgår av fortsettelsen: **m̄adep̄aimkaibaibormop̄ahuni** = /m̄āde þaim kaipa ī bor-mōþa hūni/, som må bety: 'keipene i den "bor"-trøtte mastetoppen måddes sund (ble slitt i stykker) for dem'.

Som vist før (1985: 54–57) har vi her en upersonlig konstruksjon med verbet norr. *m̄á*, pret. *m̄āde*, som Fritzner oversetter med 'opslide, afslide noget'. Ordet /hūni/ er dativ sg. av et velkjent ord for 'mastetopp' (norr. *hunn* m.), og /kaipa/ (akk.pl.) 'keipene' er krumtre av hardved, festet til mastetoppen slik at reipene for vant og stag og for seildraget gikk gjennom dem og ble holdt oppe av dem (se tegning av Per Hovda hos Grønvik 1985: 53, 55). Forliset skjedde altså på den

måten at keipene i mastetoppen røyk, og det førte vel til at seilet falt ned, båten mistet styringsfart, ble fylt av sjø (nåsjøen) og forliste.

2.2 Det som er vanskelig i denne delen av innskriften, er å bestemme førsteleddet i ordet /bor-mōþa/. Det ligger riktignok nær å anta (som 1985: 54, 57) at dette *bor-* hører sammen med verbet norr. *bora* (*að*) 'bore, bore hull', substantivet norr. *bora* f. 'hull' (Heggstad 1963: 67) og spesielt med substantivet norr. *hún-bora* f. 'hol i mastetoppen, som dragreipet gjeng igjennom' (Heggstad 1963: 313, sml. Aasen 1918: 298 om nyno. *Honbora*). Det innebærer i så fall at det skulle være boret et hull i mastetoppen, at mastetoppen var svekket av dette hullet og at den derfor kaltes /bor-mōþa/ 'bore-trøtt, hull-trett'.

Dette kan imidlertid ikke være riktig. Som det fremgår av Per Hovdas beskrivelse (Grønvik 1985: 54) og av hans tegninger (ib. 53), brukte fiskerne ennå i nyere tid stundom en keip "i staden for hol gjennom mastra" (ordene "i staden for" fremhevet av meg O.G.). Hvis de brukte keip for seildraget, trengte de altså ikke noe hull i mastetoppen; keip var et *alternativ* til hull (til *hún-bora*). Når det da her i innskriften tales om (plural) *keiper* i mastetoppen (det må ha vært én for vant og stag og en annen for seildraget), så viser det at det ikke kan ha vært noe hull i mastetoppen. Ordene /bor-mōþa hūni/ kan derfor ikke bety '(i) den boretrøtte (eller hulltrette) mastetoppen.'

Man kunne da overveie om *bor-* kunne være en sideform av norr. *byrr* m. 'bør, seilvind', vel kjent som simpleks og også brukt i en rekke sammensetninger (*byr-sæll*, *-vænlig* osv.). Men dette synes å være en gammel *ja*-stamme **burja-* (sml. geng. *byre* m.; mnt. *böre-lās* 'ohne Fahrwind') og skulle i Eggjaspråket hatt formen **bur(i)-* = [byr(i)]. Noen *a*-stammeform **bor-* er det ingen spor av i våre språk. Dertil kommer at norr. *byrr* m. nettopp betegner en passende seilvind, "ein günstiger Wind" (Jóhannesson 1956: 613), og en slik vind skulle ikke gi en for stor belastning på skipsmasta — den skulle nettopp være dimensjonert slik at den tålte god bør med det store råseilet oppe.

En tredje mulighet man kunne tenke på, er om *bor-* kunne være beslektet med ordet norr. *burðr* m. 'bør, byrde, bæring', sml. med avlyd norr. *barar* f.pl. 'båre, likbåre' og verbet norr. *bera* 'bære'. Man måtte da tenke seg at *bor-mōþa* betydde 'den bæretrette' (som foreslått av Gerd Høst 1976: 45), og at mastetoppen kaltes så fordi den bar seilet (seildraget) under hard seilas (i storm). Vanskeligheten er bare den at det ikke kjennes noe slikt ord **bor* 'bæring, byrde' i norrønt eller i senere nordiske språk.

Man må visst derfor se seg om utenfor nordisk. I det 7. århundre var det ennå nær språklig og kulturell kontakt mellom nordisk og vestgermanske språk, en kontakt som gikk langt tilbake i tid. Derfor er det interessant at det i gammelhøytysk fins en rekke sammensetninger av typen *bora-lang* 'meget lang, meget lenge'. Andre gammelhøytyske eksempler er *pora-vido* 'svært mye', *bore-ferro* 'meget fjernt (langt borte)', *pora-tiuri* 'svært dyr', *pora-baldo* 'meget snart', *bore unchunt* 'svært ukjent' osv. (se Graff III: 158–159). Typen er vanlig også i middelhøytysk (se Lexer 1966: 24).

Den gammelhøytyske formen *bora-* forklarer man ved å stille den sammen med ght. *bor* f. 'oberer Raum, Höhe' (som også inngår i uttrykkene ght. *in bore* 'in der Höhe', *in bor* 'in die Höhe', mht. *enbor*, nht. *empor* 'opp, oppover'). "Aus dem Begriff des 'hochgehobenen, hohen' entsprang der verstärkende Sinn von ahd. *bora*, z.B. in *bora-lang* 'sehr lang'" (Pokorny 1949–69: 131). Denne betydningsutviklingen kan man sammenligne med norrønt *of-* i *of-mikill* 'svært stor, altfor stor' osv.; *of* går her tilbake på preposisjonen *of* i betydningen 'over'.

Den gammelhøytyske typen *bora-lang* 'svært lang' kan da kanskje kaste lys over Eggjainnskriftens *bor-mōþa hūni*, som i så fall betyr 'den svært trøtte, altfor trøtte, overtrøtte mastetoppen'. Mastetoppen var utsatt for sterk belastning under seilas i hard vind; at den da — til tross for at den er en ting og ikke en person — sies å være 'svært trøtt' (**bor-mōþR*), svarer til begrepet 'materialtretthet' i våre dager (sml. RMO II: 2934).

Argumentene for å forklare *bormōþa* slik er altså (1) at Eggjaordet dermed svarer formelt nøyaktig til de gammelhøytyske uttrykkene, og (2) at ordet får en betydning som passer godt inn i Eggjateksten. Det må riktignok innrømmes at Eggjas *bormōþa* er det eneste belegget på en slik bruk av ordet *bor-* i nordiske språk. Men (3) det til grunn liggende substantiv *bor* lever i nordsvenske dialekter i betydningen "höjdsträckning mellan två vattendrag, smal landhals mellan två sjöar o.d." og svarer nøyaktig til ght. *bor* f. 'høyde' (Hellquist I: 91). Følgelig har vi hatt dette substantivet også i eldre nordisk, og dermed var forutsetningen til stede for en semantisk utvikling som den vi har sett i ght. *bora-lang* og som vi her antar for Eggjas **bor-mōþR* 'svært trøtt, overtrøtt'.

3. Rad A, rune 42–63

Etter beskrivelsen av forliset reises spørsmålet om hvordan det videre gikk med folkene ombord: **huwarobkqmharixqhitlqt** = /h^uwaR oḅ-kām hærje ā hitt-lā(n)t ?/ d.e.: ‘Hvem brakte (førte) hæren (flokken) over til hint land ?’

Tidligere er det redegjort for verbalformen /oḅ-kām/ og skrivemåten *-lqt* for *land* (1985: 71 f., 74, 176). Samtidig ble ordet **harix** ut fra runerestene og et semantisk og syntaktisk resonnement foreslått utfylt til **harje** = /hærje/; av semantiske grunner avvistes Magnus Olsens utfylling til det grafisk nærliggende **haris** = /hæris/, norr. *hers* ‘hvem av hæren’ (ib. 73 f.).

Det spørsmål som her stilles, har et klart religiøst perspektiv og fører over til A-radens siste del (rune 64–110). Forklaringen av **hitlqt** som ‘hitt land’ d.e. ‘landet hinsides, de dødes land’ (1985: 73 f.) er derfor av grunnleggende betydning for hele tolkningen av innskriften. Det samme gjelder utfyllingen til **harje** = /hærje/, brukt om “hæren”, d.e. ‘flokken (ombord), mannskapet (på båten)’ (1985: 75).

I sin nylig utkomne bok avviser Michael Schulte (1998: 191 Anm. 12) formen **harje** = /hærje/ med en språkhistorisk begrunnelse: “Denn halbvokalisches *j* in der Auslautsequenz [-cjē(c) #] ist auf der Stufe von Eggjum längst regulär geschwunden.”

Det er vanskelig å se hvordan det skulle være mulig å føre bevis for en slik påstand. Halvokalisisk *-j-* har holdt seg til inn i norrøn tid foran *-a-*, *-o-*, *-u* (sml. pluralformene *herjar*, *herja*, *herjum*, *-om*), og det er ingen grunn rent fonetisk til at den skulle falle foran norr. *-e* < urn. *-ē* heller. Hvor derimot det gamle *-ē* ikke bare forkortes, men som følge av trykksvakhet og/eller vokalharmoni også heves til *-i*, må vi regne med at *j*-lyden falt, da en sekvens *-ji-* aldri forekommer i norrønt. Dette kan man belyse noe nærmere ved å redegjøre for den morfologiske utvikling av *ja*-stammene. Ved de kortstavede nøytrale *ja*-stammene har dativ sing. og akkusativ sing. forskjellig form, som henholdsvis *kyni* og *kyn* (Noreen 1970: §§ 367, 369). Begge formene må være lydrette. Dativformen forklares enklest slik at den utviklet seg fra urn. **kynjē*, senurn. [kynjē] over **kynje* til **kynji*, som lydrett ble til *kyni*. Dette er den norrøne formen, som kunne bli til *kyne* ved en yngre overgang av utlydende *-i* til *-e* (sml. Noreen 1970: § 145). Vi kan derfor se på Eggjaformen **harje** = /hærje/ som en lydrett form, på vei til **/hærji/* > **/hæri/*, norr. **heri*. Men denne siste og i og for seg lydrette formen (sml. norr. *kyni* dat.sg.) ble analogisk fortrent etter

mønster av de maskuline *i*-stammene (som i dat.sg. lydrett har en endelse $-\emptyset < \text{urn. } -i$). Det er altså maskulinenes form *her*, *nið* (dat.sg.) som trenger en særforklaring (nemlig analogi), mens nøytrumsordene *kyn*, *fen*, *flet* osv. har en lydrett dativform på $-i < -j\bar{e}$. En noe eldre og likeledes lydrett dativform av et maskulinum er da Eggjainnskriftens **harje**. Det eneste man kan stusse over ved denne formen, er at den ikke oppviser vokalharmonii; det kan skyldes at det karakteristiske $-j$ -da ville falle bort (sml. 1985: 169).

4. Rad A, rune 64–110

4.1 I dette partiet er det endel avflakinger, slik at endel runer er gått tapt eller bare er bevart i rester, og til dels bare kan anes på grunn av avflakingens form. De noenlunde sikre runene kan i første omgang translittereres som følger: **gotnafiskrorfxxxauimsuwimædefokjaf xæxxxngalænde** = /gotna fiskr ōr fxxxau-im s^uwima(n)de fokj af xæxxxngæ lænde/.

Her kommer svaret på det spørsmålet som ble stilt i forrige avsnitt: Den som førte flokken (de forliste) over til 'hint land', var *gotna fiskr* 'mennes/menneskenes fisk, mannefisk'. (Om betydningen av ordet *goti*, gen.pl. *gotna*, se 1985: 90). Denne fisken var fra (*ōr*) et sted ... *im*, og kom svømmende fra et nærmere bestemt land : *af* ... *lænde*.

4.2 Runerestene etter **OR** har jeg, som tidligere Gerd Høst og Wolfgang Krause, ment å kunne fylle ut til **firṇauim**. Dette må analyseres som et treleddet kompositum **firn-au-im** og tolkes som norr. **firn-ey-im* 'imen (imet) [d.e. strømstripene] ved/over *firn-ey* [d.e. øya langt borte]'. Det dreier seg åpenbart om en mytisk lokalitet. En nærmere redegjørelse for selve lesningen (utfyllingen) og for ordene er gitt før (1985: 78–82).

4.3 Om denne fisken heter det videre at den kom *s^uwima(n)de fokj (af ...ga lænde)*. Dette forklarte jeg før som 'svømmende i fokket d.e. i sjøfokket' (1985: 78). Men en fisk svømmer ikke i fokket (over selve sjøen), men nede i sjøen. Ordet *fok* må derfor her svare til nyno. *fok* n. 'Hast, Skynding' (Aasen 1918: 174: *Fok* 2), et ord som Ross (1895: 199) også kjenner fra uttrykket *kaama i Fo'kje* 'komme i stundesløs Travlhed' (Mandal, Sætesdal) eller *i Fo'ga* (Søgne). Runeinnskriftens *s^uwima(n)de fokj* må derfor bety 'svømmende i stor fart, i hast', og det

passer godt inn i konteksten, om en som skal redde folk i havsnød. Dativformen *foki* er da å forklare som såkalt instrumental dativ om “maaden, hvorpaa noget sker” (Nygaard 1905: § 110), sml. særlig uttrykket *róa ríki* Am 37 ‘ro med (stor) kraft’.

4.4 Det som fra et religionshistorisk synspunkt er det mest spennende, er hvilket land fisken kom svømmende fra, og det er uttrykt i rune 98–105 *xǫxxxŋga*. Ordet må ha begynt med **f** (på grunn av alliterasjonskravet) og fortsatt med **ǫ(n)** (1985: 84–85), og hele ordet foreslo jeg i 1985 fylt ut til **fǫnwǫnga** (= **fǫn-vanga* ‘de lysende vangers (land)’), til tross for at det i utgangspunktet ligger nærmest å søke et inkolentnavn på *-unga* (1985: 84). Dette siste avviste jeg den gang med den begrunnelse at jeg ved en undersøkelse av selve steinen ikke kunne se spor av sidestaven på en mulig *u*-rune, spesielt ikke sidestavens nedre del. Men på det gode foto fra Bergens Museum (1985, plansje VI) skimter man faktisk de svake konturene av en *u*-rune og ser hvor *u*-runens sidestav kan ha gått. Det blir da en *u*-rune av nøyaktig samme form som de foregående *u*-runene. Også ellers forekommer det at man på et godt foto, tatt i gunstig belysning, ser runespor som man ikke oppdager på selve steinen i skarpt dagslys.

På dette grunnlag våger jeg nå å anta at rune 98–105 har vært **fǫniunga** = /fænjunga/, norr **fenjunga*, gen.pl. av **fenjungar*, som egentlig burde bety ‘myrfolkene, de som holder til i *fen* n. myr, blautmyr’. Denne mulighet foresvevet meg allerede i 1985 (: 84), men jeg fant ikke noen rimelig mening i et slikt ord her, og lot det også av den grunn falle. Kan dette ord likevel gi en passende mening?

Odins hustru *Frigg* bor i *Fensalir* (Vsp 33), d.e. ‘salen, huset som ligger på et område kalt **Fen*’, sml. norr. *fen* (ja) n. ‘myr’, nyno. *fen* n. “Sump, Mose, Blødmyr som er vanskelig at befare” (Aasen 1918: 151). *Freyja* derimot bor i *Folkvangr* (Grimn 14) med den store salen *Sessrýmnr* (Gylf. kap. 23); og til henne kommer halvparten av alle som faller i slag (Grimn 14). “Mange forskere tror at disse to gudineskikkelsene i bunn og grunn er identiske, og at Freyja har overtatt Friggs funksjoner i de siste århundredene fram mot trosskiftet i Norden” (Munch 1996: 262; sml. Ström 1993: 186).

Derfor er det mulig at også *Fensalir*, Friggs bolig, var et sted mange døde kom til i eldre hedensk tid. De fikk da opphold i det området **Fen* som *Fensalir* har fått navn etter. Følgelig kan **fenjungar* ha vært et navn på de døde som var kommet dit, til fruktbarhets- og dødsgudinnen Frigg/Freyja.

Dette passer godt inn i Eggjainnskriften, slik den er tolket ovenfor. Vi må forstå det slik at *gotna fiskr* kom svømmende i stor fart (*foki*) fra de dødes land for å redde dem som forliste, og førte dem over til 'hint land', det hinsidige landet, der de døde bor. Eggjainnskriften gir således, hvis denne tolkning er riktig, et viktig bidrag til vår viten om hvilke forestillinger man i hedensk tid, i hvert fall langs kysten, gjorde seg om dødslandet og om de dødes videre skjebne.

Det må likevel føyes til at *Fen-salir* (i *Fensplum* Vsp 33) 'myr-salene, sump-salene' er et merkelig navn på en gudebolig (Vries 1962: 117). Man kan ikke uten videre oversette det med "Søsale" (LP 129), "Halle in der Meere Tiefe" (Vries 1970, II: 329 = ¹1956–57), selv om det fra vårt synspunkt kunne være fristende nok. Grunnen er at ordet *fen* n. i nordisk ellers betyr 'myr, blautmyr (med grunt vann)'. Folke Ström (1961: 130 = 1993: 186) har pekt på en mulig forklaring: "Det kan inte uteslutas, att namnet utgör en erinran om den förhistoriska kult, som företrädesvis valde mossen som offerställe." I så fall går dette navnet langt tilbake, til romersk jernalder eller før, da man ofret til døds- og fruktbarhetsgudinnen Frigg/Frøyja ved å kaste offergavene ut i spesielt innviede grunne vann og bløte myrer (som senere for en stor del er grodd igjen). Man må da ha forestilt seg at hun hadde sin bolig der ute, under overflaten et sted, og kalt denne boligen for *Fen-salir*. Tilsvarende kunne da, som Eggjainnskriften tyder på, de døde som kom til henne og til dette *Fen*, kalles (norr.) **fenjungar*, og landet /*fænjunga land*/.

Her i Eggjainnskriften synes imidlertid /*fænjunga land*/ å betegne et land for de døde et sted ute i havet. Det er kanskje slik å forklare at det gamle navnet *Fensalir* ble bibeholdt også i de deler av Norden, der man på grunn av naturforholdene utviklet andre offerskikker og der man forestilte seg at gudinnens bolig og de dødes land lå ute i selve havet eller hinsides havet. I Nordland levde det ennå i forrige århundre forestillinger om huldreland ute i havet (1985: 86–89).

Til slutt må det bemerkes at innskriftens *gotna fiskr* tydeligvis fungerer som sjelehenter, *psychopompós*, og antagelig er en bestemt gud som har skiftet ham. Men det er ikke lett å bestemme denne guden nærmere (1985: 90–91). Kanskje fins det noe i folkloristisk eller religionshistorisk materiale som kan sette oss på sporet etter dette.

5. B-raden

B-raden står omtrent like langt fra rad A og rad C, mellom sluttpartiet i begge radene, og stupvendt i forhold til dem begge. Ved en ytre betraktning er det derfor ikke lett å avgjøre med sikkerhet om B-raden skal leses etter rad A eller etter rad C. Det må derfor være innholdet i rad B i forhold til innholdet i radene A og C som avgjør dette spørsmål. Og det taler, som vi skal se, for den rekkefølge A–B–C som man har regnet med helt siden Magnus Olsens dager.

Runene i B-raden har vært av omtrent samme størrelse som i slutten av A-raden (se plansje VII, 1985: 211), men de er sterkt skadet ved avskalling. Med rimelig sikkerhet kan man lese **axxuisurki**, som foreslått i 1985 (s. 92–93). Senere (1988: 46) har jeg riktignok foreslått å lese det første **u** som **ð** og fylt ut til **aðdisurki**. Men på et godt foto ser man at dette ikke passer så godt til runesporene. Jeg kommer derfor tilbake til min første utfylling, samtidig som jeg viser til tegningen fra 1985 (s. 93).

Runene **axxuisurki** kan da orddeles og fylles ut til **A(i) (A)u is urki**, svarende til norr. *ei (sé) ey, es yrki*. Her oppfattes setningen *es yrki* best som en relativsetning (annerledes enn i 1985): ‘alltid (være/bli det) det *ey* som jeg dikter om’, d.e. den guddommelige hjelp, beskyttelse som jeg dikter om (se 1985: 93 f.). Dette ønsket refererer seg nettopp til den guddommelige hjelp til å komme til *hitt land* som kultlederens har fortalt om og håpet på i det foregående. Ordene i B-raden kan derfor betraktes som en slags *amen (hoc fiat)* til denne første del av innskriften.

6. C-raden

6.1 Rad A inneholder som vi har sett, en beretning om selve forliset og om hvordan en “gotna fiskr” (en omskapt guddom) hentet de døde over til “hint land”, de dødes land (“fenjunga land”). Denne delen av innskriften gir altså uttrykk for den etterlattes (runemesterens, kultlederens) religiøse tro, for hans håp om de dødes videre skjebne. Rad C handler så om gravsteinen og om gravstedet.

På steinen er det skåret inn et stort hestebilde, som vi må anta har hatt kultisk-religiøs betydning. Det viser vel at det her har vært utført et hestoffer, antagelig med påfølgende gravøl, og bildet kan for så vidt sidestilles med funnet av mange hesterester i gravfunnet fra Oseberg.

Det hele står i sammenheng med både fruktbarhetskult og døds-kult, jvf. at vikingetidens store fruktbarhetsgudinne Freyja tok imot halvparten av alle døde. "Hennes ambivalenta personlighet omspänner liv och död [. . .]. I likhet med de främreorientalska höggudinnorna och den indiska Kali både ger hon liv och tar liv" (Ström 1993: 183). Dette passer godt til det som sies i A-raden om at de døde var kommet til "fenjunga land", landet der nettopp Frigg/Frøyja råder. Det er derfor forståelig at runesteinen, med det viktige hestebildet på, inntar en sentral stilling i C-radens innskrift.

Det som her ovenfor er kalt gravstedet, var i virkeligheten en tom-grav, en kenotaf; det viser funnforholdene (dimensjonene og innholdet, 1985: 8–9). En kenotaf fungerte som et helligsted, som man mente den døde kunne oppsøke og der man kunne ofre til den døde og forrette de vanlige gravriter, eventuelt også komme i kontakt med og kommunisere med den (eller de) døde.

6.2 Runene i første del av C-raden, rune 1–30, kan med sikkerhet translittereres som følger: **nissolusotuknisaksestainnskorinn** = /ni s sōlu sōtt uk ni sakse stain skorinn/. Dette må bety: 'Ikke i sol, og ikke med sverd søkes det til skåren stein.'

Dativformene *sōlu* og *sakse* står her i gammel instrumental betydning (1985: 127). Setningskonstruksjonen er upersonlig, for *stain skorinn* er en akkusativform, brukt om målet for en bevegelse (*accusativus directivus*, lat. *Romam, domum ire*). Denne type akkusativ kjennes fra enkelte norrøne belegg, særlig i eddadikt (1985: 132–33). At *stain* er en akkusativform, fremgår av verbalformen *rinnr* > norr. **rinn* lenger ute i C-raden (sml. nyno. *rina, vrina* med lang *i*); den viser at nominativformen av ordet norr. *steinn* på dette språktrinnet må ha vært **stainr*, uten assimilasjon *-nr* > *-nn* etter lang vokal og diftong. Om denne assimilasjon se Noreen 1970: § 277,1 (med en feilvurdering av Eggjabelegget).

Verbet norr. *skera*, pts. *skorinn* refererer seg til hestebildet, ikke til runene (1985: 134). Det er følgelig steinen med hestebildet man ikke skal oppsøke; det er fremfor alt hestebildet som viser at denne steinen og dette stedet er hellig.

Denne første setningen er i presens indikativ (om tempusbetydningen av *is sōtt* 1985: 137). Den uttrykker dermed hva som er sed og skikk: at man ikke oppsøker et slikt helligsted i sol, og ikke med sverd. Positivt uttrykt vil det si at man bare oppsøker et slikt sted etter solefall, og ubevepnet.

6.3 Runene i annen del av C-raden, rune 31–70 (71), er for det meste ganske godt bevart, men noen er tapt ved avflaking. Runene kan translittereres som følger: **njxxxxmǫrnnakðan is (i) þrinnrni wiltir mǫnr lægi(x)** Mellom rune 48 **n** og rune 50 **þ** er det presset inn et uteglemt **i**, som he telles som rune 49. Tidligere (1985: 139) trodde jeg å se at denne staver hadde et ørlite kryss på midten og kunne ha vært en rune **A**. Men dettu er mer enn usikkert; man må her følge Magnus Olsen og Gerd Høst og lese en rune **l** **j**. Den følgende rune kan leses som **þ** eller **w**. Da buer ikke når helt opp til stavtoppen (se plansje XI, 1985: 215), bør man he følge Gerd Høst 1960 og lese en rune **þ** (annerledes Grønvik 1985: 139) Utelatelsen av *i*-runen kan da forklares slik at staven i *þ*-runen var tenk som *i*-stav, men at runeristeren så glemte seg og bygde *þ*-runen p: denne staven, og derfor måtte føye den inn senere.

Den siste runen man ser noenlunde tydelig, er rune 70 **i**. Etter dettu har det visstnok stått en rune til, som Krause i sin tid oppdaget spor a (Grønvik 1985: 140): to små stavrester som etter sammenhengn kan ha vært en *s*-rune **h**.

Rune 31–70 (71) kan da orddeles og tolkes som følger: /ni . . . mǫr nakðan is niþ rīnr, nī wiltir mǫnr lægi(s) /. Det må bety: 'ikke . . . (den) mann, som skriker (gråter høyt, skingrende, ubehersket) ove naken slektning, og ikke forvillede menn, dette leiet !' Denne over settelse skal begrunnes nærmere i det følgende.

6.4 I lakunen har det antagelig stått et verb **witi**, pres.konj.3.sg./pl. a verbet norr. *vitja* 'besøke, oppsøke' (1988: 43). Argumentene for å fyllu ut med nettopp dette verbet er (1) at man derved får et synonym ti verbet *sækja* (*is sōtt* 'er søkt, søkes') like foran, slik at det innholds messig blir en paralellisme mellom de to delene av C-raden, og (2) a man derved får stavrim inne i C-radens annen del, mellom /ni wit mǫr/ og /ni wiltir mǫnr/, og (3) at formen både kan være pres.konj 3. sg og 3. pl. (til subjektene *mǫr* og *mǫnr*).

Ved denne utfylling blir *witi* det styrende verbet i hovedsetningen denne del av C-raden, med objektet *lægis*. (Da norr. *vitja* styrer geni tiv, må den tapte rune 71 ha vært en **s**.) Setningen har to forskjellige subjekter (i hver sin del av setningen), forbundet med konjunksjoner *ni – nī* 'hverken – eller' (egl. 'ikke – og ikke'), nemlig /ni . . . mǫr/ og /nī wiltir mǫnr/. Det første *mǫr* er nærmere bestemt ved en relativ setning (*nakðan is niþ rīnr*), det annet *mǫnr* ved et adjektiv *wiltir* 'forvillede (menn)'. Strukturen av hele setningen (rune 30–71) er der med klar.

6.5 Den innskutte relativsetningen /nakðan is niþ rīnr/ byr på flere problemer, som skal drøftes i det følgende.

(a) Relativpartikkelen (*is*) står på annen plass i setningen. Det er det også andre, om enn få, eksempler på i eldre norrønt (1985: 141 f.).

(b) Vi har her en konstruksjon **rina e-n* tilsvarende norr. *gráta e-n* 'gråte over en (avdød)'. Tilsvarende belegg fins også i andre germanske språk (1985: 141), så typen er sikkert gammel. Verbet *rīnr* < urn. **wrinir*, *-ið* svarer til nynorsk *rina*, *vrina* (med lang *i*) 'skrike, hvine med høi og skarp lyd' (1985: 141, etter Aasen, *rina* 3). Uttrykket her betyr altså 'som skriker (gråter heftig, voldsomt, ubehersket) over en naken (sin nakne) slektning.'

(c) Ordformen *niþ* (sml. § 6.3) må forbindes med ordet norr. *niðr* m. 'slektning'. Dette ordet er en *ja*-stamme (norr. gen.pl. *niðja*) og går tilbake på et urn. **niþja-r*, sml. got. *niþjis*, geng. pl. *niððas*. Ved *a*-apokopen omkring år 500 måtte urn. **niþjar*, akk. **niþja* bli til **niþir*, akk. **niþi*. Jeg har tidligere antatt at disse formene holdt seg til omkring 800 eller litt senere, da *-i* og *-u* falt også etter kort stavelse (Grønvik 1976: 140; senest 1998: 21). Men i så fall skulle akkusativformen her i Eggjainnskriften, i det 7. århundre, ha vært **niþi* og ikke *niþ*. Ser man nærmere på de bevisende belegg, ser man imidlertid at det nok er belegg både for bevart *-u* og *-ur* etter kort stavelse til noe etter 800, og videre for *-ir*, men ikke for *-i*; her opptrer tvert imot nå Eggjainnskriften med formen *niþ*. Følgelig må vi revidere vårt syn på lydutviklingen i tidsrummet 500–800/850: *-i* i absolutt utlyd falt etter kort stavelse omkring år 600 eller litt senere, men bevartes i dekket utlyd *-ir* til noe etter 800, likesom også både dekket og udekket *-u*, d.e. *-ur* og *-u*, holdt seg til da.

(d) Verbet i relativsetningen er *rīnr* = /rīnr/ < urn. **wrinir*, *-ið*, sml. nyno. *vrina* og *rina* (med lang *i*). Tidligere (1985: 138–140) leste jeg her ut en verbalform /wrinr/ , idet jeg tok *þ*-runen i ordet *n(i)þ* for en rune *w*, men det må jeg nå oppgi (ovf. § 6.3). Men identifikasjonen med verbet nyno. *rina*, *vrina* var riktig. Følgelig må vi fastslå at fremlydende konsonantgruppe *wr-* allerede her i Eggjainnskriften er blitt til *r-*, med bortfall av *w-*. Noreen peker på at i vestnorsk og islandsk er dette bortfall skjedd alt i førletterær tid, selv om det ennå i det 10. århundre finnes dikt der ord på *wr-* allittererer med ord på *w-* (Noreen

1970: § 288 og anm. 1 med litt.). Dette siste kan vi med Finnur Jónsson (LP 461, under *reiðr*) forklare som tradisjonelle rimforbindelser, kanskje ikke upåvirket av at fremlydsgruppen *wr-* var bevart i østnorsk, svensk og dansk (og det til denne dag). Men i sørvest- og vestnorsk var fremlydsutviklingen *wr-* til *r-* bevislig skjedd alt i det 9. århundre. Det viser Brages Ragnarsdrápa som har ordet *reiðr* i allitterasjon med gamle *r*-ord (Rdr 11), og også ordet *rósta* f. 'kamp, strid' i en tilsvarende posisjon (Rdr 3). Dette siste ordet, som regnes for etymologisk uforklart, går tilbake på et eldre **wrōh-stan-*, idet det er dannet med et *st-*suffiks som er et utvidet *-t-*suffiks, sml. geng., gs. *wrōht* f. 'strid'. Hit hører også norr. *róma* f. 'larm, støy, kamp' < **wrōhman-*, belagt med *r*-allitterasjon hos Eyvindr i Hák 6 og 15 (ca. 961). (Nærmere om disse suffikser Meid 1967: 167 og Torp 1974: 16.) Fremlydsutviklingen *wr-* > *r-* går således i vest- og sørvestnorsk så langt tilbake som vi har skaldebelegg, og det er ingen ting i veien for å anta at den er enda eldre og på Vestlandet i Norge (Sogn) går tilbake til det 7. århundre.

(e) Endelig må man spørre hva uttrykket /*nakðan is niþ rīnr*/ 'som gråter heftig over naken slektning' egentlig betyr. Hvorfor omtales den døde slektningen som naken? Dette er jo en kenotaf, en tomgrav, der det aldri har ligget noe lik.

Som før nevnt kunne man utføre vanlig gravkult ved en kenotaf: ofre til den døde og prøve å komme i kontakt med ham. Da måtte man vel forestille seg at også den døde kom dit og selv var til stede. Men hvorfor naken? Det kan vi jo ikke vite sikkert, men vi kan forsøke oss med en teori.

Ved en hedensk begravelse av en velstående mann la man gjerne ned i grava verktøy, våpen og/eller smykker o.l., som man da mente den døde skulle få med seg over i den annen verden og ha nytte og glede av der. Disse gjenstander ble altså *viet* ved gravritualet og dermed — må man ha trodd — i en transponert eller spiritualisert form overført til det hinsidige (samtidig som man sikkert var klar over at de konkrete gjenstandene ble liggende igjen i grava).

Ved en normal hedensk begravelse var den døde også iført klær. I kristen tid svøptes liket i et hvitt klæde (KLN 1: 416); i hedensk tid må vi tro det var klædd i vanlige klær, kanskje i sine finklær, for i hedenske graver er det funnet rester av slike klær (KLN 5: 423; sml. også Sigs 49). Ved at disse klær var med under gravritualet, ble de — må vi tro — innviet for dødsriket på samme måten som redskaper, våpen og smykker, og kunne altså brukes av den avdøde i det hinsidige.

De som druknet i Eggjaforliset, fikk ikke noen slik begravelse og dermed heller ingen innviede klær eller smykker med seg over i dødsriket. Vi kan altså tenke oss at det er derfor den etterlevende “gråter heftig over sin nakne slektning”, d.e. over en slektning som ikke har fått en regulær begravelse.

6.6 Innskriftens siste ord **lagi(s)** = /lægi(s)/ svarer til norr. *lægi* n. og nyno. *lægje* n. (Aasen). Det er i gammel tid ikke belagt om leie (liggested) for mennesker, men om et sted der skip ligger: “Sted, hvor Fartøier, Skibe ligge fortøiede” (Fritzner II: 588). Om nyno. *lægje* n. ‘Leie, Liggested’ opplyser Aasen (1918: 468) noe lignende: “Mest i Sammensætning, som kværnarlægje (Mølleplads), Skipslægje, Vetterlægje”. På denne bakgrunn ligger det nær å anta at /lægi/ her i Eggjainnskriften ikke betegner et sted der den/de døde ligger eller har ligget (det heter i gammelnorsk *leg* n. eller *lega* f.), men det stedet der runesteinen (med hestebildet) ligger. Det er jo den det er tale om også i første del av C-raden: det er den man ikke skal oppsøke i solskinn, og med våpen, og det er altså stedet der den ligger som ingen må oppsøke som “gråter heftig” eller er “forvillet”.

6.7 C-raden inneholder etter dette det man kunne kalle en “gravvernformel”. Men den grav som skal vernes, er en tomgrav, som de etterlevende kunne søke til for å ofre til de døde og kanskje få åndelig kontakt med dem. Det vesentlige innhold i denne gravvernformel er, om man velger å uttrykke det positivt og ikke med forbud, at man bare skal søke dit om kvelden, etter at sol er gått ned, og uten våpen. Videre skal man gjøre det stillferdig, i verdige former. Folk som gråter ubehersket over sin “nakne” slektning, eller som er blitt “forvillede”, d.e. antagelig hysteriske (etter det uventede tapet av nære slektninger), bør ikke oppsøke gravstedet.

Ved en slik tolkning blir det ikke nødvendig å regne med at gravfreden kunne bli brutt på en mer drastisk måte av visse utgrupper av menn med forvirrede religiøse forestillinger, slik jeg antok tidligere (1985: 154–159, 167). Miljøet blir et stabilt bonde- og fiskermiljø med sikre religiøse tradisjoner og skikker, bare med de innslag av enkeltmennesker i mental ubalanse, som man alltid kan finne når et samfunn rammes av en stor og plutselig ulykke.

6.8 Formaningen i C-raden om at man først skal oppsøke gravstedet etter solefall og ikke gråte heftig over den døde, minner umiddelbart

om skildringen i Helgakvida Hundingsbana II av Sigruns besøk i Helges gravhaug. Om kvelden gikk Sigrun ut til Helges haug og besøkte ham der (sml. prosaavsnittet etter v. 40 og 50). Da ba Helge henne om ikke å gråte over ham, for hver tåre falt som blod på hans bryst: *grætr þú, gullvarið, grimmom tárom, sólbjört, súðræn, áðr þú sofa gangir: hvert fellr blóðugt á brjósti grami* (HH II,45).

Vi kan dermed fastslå at Eggjainnskriften gir anvisning på hvordan et gravbesøk skulle foregå, nemlig i stillferdige og verdige former, og føye til at dette åpenbart var skikken også i senere hedensk tid.

6.9 Som tidligere fremholdt (1985: 160 f., 165 f.) ser det ut til at runeinnskriften reflekterer den seremoni som fant sted og de ord som ble sagt av kultlederen ved begravelsen på Eggja. Disse ord omfattet både beretningen om forliset, håpet og forvissningen om de døde hnsidige skjebne, og formaningen om sømmelig oppførsel på helligstedet. På denne måten ble bygdefolket både minnet om sin religiøse tro og formanet om sine gravskikker.

Så kan man spørre hvorfor disse ordene ikke bare ble sagt i forsamlingen av bygdefolk, men også risset inn på ei steinhelle og lagt ned på gravstedet, der det ikke var meningen at de skulle sees eller leses av noe levende menneske. Kanskje vitner dette om en form for kommunikasjon med de døde, som antatt tidligere (1985: 167).

Litteratur

- Blöndal, Sigfús 1920–1924. *Islandsk-Dansk Ordbog*. Reykjavík, Kristiania og København: Verslun Þórarins B. Þorlákssonar, H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).
- Fritzner, Johan 1954. *Ordbog over Det gamle norske Sprog*. Oslo: Tryggve Juul Møller Forlag (21883–1896).
- Graff, E.G. 1834–1846. *Althochdeutscher Sprachschatz oder Wörterbuch der althochdeutschen Sprache*. I–VI + Index. Berlin.
- Grønvik, Ottar 1976. 'Runeinnskriften fra Eikeland på Jæren'. *Norsk tidsskrift for sprogvidenskap* 30: 153–190.
- Grønvik, Ottar 1985. *Runene på Eggjasteinen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Grønvik, Ottar 1988. 'Om Eggjainnskriften'. *Arkiv för nordisk filologi* 103: 36–47.
- Heggstad, Leiv 1930. *Gamalnorsk ordbok med nynorsk tyding*. Oslo: Det norske samlaget.

- Hellquist, Elof 1948. *Svensk etymologisk ordbok* I–II. Lund: C.W.K. Gleerup Förlag.
- Høst, Gerd 1960. 'Eggja-innskriften i ny tolkning.' *Norsk tidsskrift for sprogvidenskap* 19, 489–554.
- Høst, Gerd 1976. *Runer. Våre eldste norske innskrifter*. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).
- Jóhannesson, Alexander 1956. *Isländisches etymologisches Wörterbuch*. Bern: Francke Verlag.
- KLNM = *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder. Fra vikingtid til reformasjonstid* I–XXI. 2. oplag 1981. Fotografisk optryk efter 1. udgave 1956–1978. Printed in Denmark: Rosenkilde og Bagger.
- Lexer, Matthias 1966. *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*. 32. Auflage. Stuttgart: S. Hirzel Verlag.
- Liddell–Scott = *A Greek-English Lexicon* I–II. Oxford: At the Clarendon Press, 1948 (⁹1940).
- LP = *Lexicon poeticum antiquæ linguæ septentrionalis. Ordbog over det norsk-islandske skjaldesprog*. 2. udgave ved Finnur Jónsson. København 1931.
- Meid, Wolfgang 1967. *Wortbildungslehre*. (Germanische Sprachwissenschaft von Dr. Hans Krahe. III. Sammlung Göschel Band 1218,a,b.). Berlin: Walter de Gruyter.
- Munch, P.A. 1996. *Norrøne gude- og heltesagn*. Revidert udgave ved Jørgen Haavardsholm. Oslo: Universitetsforlaget.
- Noreen, Adolf 1970. *Altnordische Grammatik I. Altnordische und altnorwegische Grammatik (Laut- und Flexionslehre) unter Berücksichtigung des Urnordischen*. Tübingen: Max Niemeyer (= ⁴1923).
- Nygaard, Marius 1905. *Norrøn Syntax*. Kristiania: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).
- OED = *The Oxford English Dictionary*. Vol. I–XII + Supplement + Bibliography. Oxford: At the Clarendon Press, 1933.
- Pokorny, Julius 1949–1969. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* I–II. Bern: A. Francke.
- RMO = *Norsk riksmålsordbok* I–II. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), 1937–1957.
- Ross, Hans 1895. *Norsk Ordbog. Tillæg til "Norsk Ordbog" af Ivar Aasen*. Kristiania: Alb. Cammermeyers Forlag.
- Schulte, Michael 1998. *Grundfragen der Umlautphonemisierung*. Eine strukturelle Analyse des nordgermanischen i/j-Umlautes unter Berücksichtigung der älteren Runeninschriften. Berlin–New York: Walter de Gruyter.
- Ström, Folke 1993. *Nordisk hedendom. Tro och sed i förkristen tid*. Göteborg: Akademiförlaget (¹1961).
- Torp, Alf. 1919. *Nynorsk etymologisk ordbok*. Kristiania: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).
- Torp, Alf 1974. *Gamalnorsk ordavleiding*. Nyutgåva med rättelser och register ombesörjd av Gösta Holm. Lund: CWK Gleerup.

- Vries, Jan de 1962. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Leiden: E.J. Brill.
- Vries, Jan de 1970. *Altgermanische Religionsgeschichte I–II*. (Grundriss der germanischen Philologie 12:1.2.). 3. unveränderte Auflage (1956–57). Berlin.
- Aasen, Ivar 1918. *Norsk Ordbog med dansk Forklaring*. Fjerde uforandrede Udgave. Kristiania: Alb. Cammermeyers Forlag.